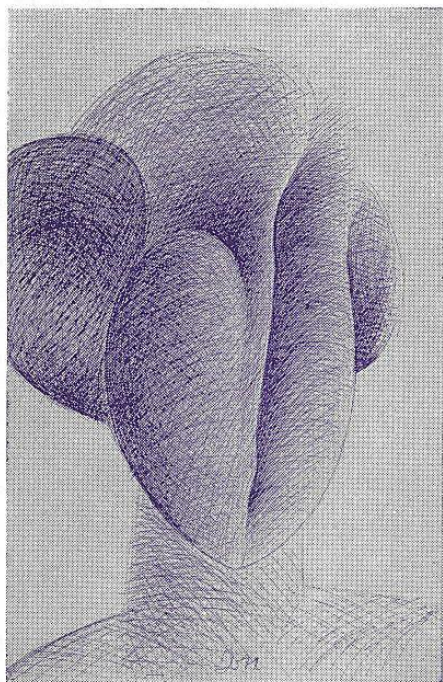

IVVENALIS ILI KRITON PONOVO NAPISAN

SOKRAT: Što si došao ovako rano, Ivvenale? Ili zar još nije rano?

IVVENALIS: Ne znam, o Sokrate, tako mi Zevsa,

SOKRAT: Koliko je najviše?

IVVENALIS: Zaista ne znam, a ni zašto me o tome pitaš!

SOKRAT: Biće da je rana zora. Čudim se kako je tamničar hteo da ti otvori.

IVVENALIS: To mu je dužnost, Sokrate: da ot-

vara vrata meni i meni sličnima kada ti dođemo u posetu.

SOKRAT: Jesi li stigao sada ili odavno?

IVVENALIS: Sada.

SOKRAT: Zašto si me odmah probudio?

IVVENALIS: Pogledao sam te i začudio se kako prijatno spavaš; probudio sam te stoga što nema više mnogo vremena! I pre sam te već često kroz ceo svoj život zvao nesrećnim zbog tvoje čudi, a naročito sada u ovoj tvojoj nevolji, koju tako lako i spokojno podnosiš.

SOKRAT: Ta ne bi dolikovalo, Ivvenale, da se ljutim u ovoj starosti, ako već treba umreti.

IVVENALIS: Treba? I drugi, Sokrate, nađu se u tim godinama u takvoj nesreći, ali im njihove godine nipošto ne brane da se ljute na sudbinu koja ih je zadesila.

SOKRAT: Ali to su, o Ivvenale, oni ljudi koji se brinu samo za blago kako će ga što više nagomilati, i za slavu, i za čast, a za pamet, istinu i dušu nimalo ne haju.

IVVENALIS: A oni koji haju, ne treba li da se žale još više, ne predstoji li im mnogo veći gubitak, tim pre što izgledi na život posle smrti po tvome sopstvenom priznanju nisu nimalo nesumnjivi?

SOKRAT: Ali zašto si već tako rano stigao?

IVVENALIS: Stigao sam da ti donesem crnu vest, Sokrate, ne toliko za mene i sve tvoje prijatelje, kao što mi se čini, koliko za tebe, i neprijatnu i tešku: ti bi trebalo najteže da je podneseš, mada mi po svemu ne izgleda da si na to spreman.

SOKRAT: A kakvu to? Ili zar je stigla galija sa Dela? Kad ona stigne, ja onda moram da mrem.

IVVENALIS: Nije još stigla, ali će verovatno stići danas, i tako ćeš ti, Sokrate, morati sutra sa svojim životom da se rastaneš.

II

SOKRAT: E pa, Ivvenale, neka bude u dobar čas! Ako je tako bogovima drago, neka tako bude!

IVVENALIS: Čekaj, o Sokrate, dozvoli mi...

SOKRAT: No, ja ipak ne verujem da će galija stići danas. Ja, naime, imam da umrem dan posle dolaska galije. Ne verujem, dakle, da će galija stići na današnji dan, nego sutra. To zaključujem po nekakvoj prilici koju sam malopre u snu video ove noći. Činilo mi se da je pred mene došla jedna krasna i lepa žena u belom ruhu, pa me pozvala i rekla: »Sokrate, trećega dana ti ćeš u grudastu došpeti Ftiju!« Sasvim jasnim čini mi se taj san.

III

IVVENALIS: Ali to nije važno. Nego, božanstveni Sokrate, još ima vremena: slušaj me sada i spasi se!

IV

IVVENALIS (u nastavku): Biće, Sokrate, i novaca i prijatelja kako bi ti se pomoglo; nadam se da te brige oko toga ne sprečavaju u bekstvu!

V

IVVENALIS (u nastavku): Nije pravo što preduzimaš da sam sebe izdaš, mada ti je moguće spasti se, i da sam ideš za tim da ti se dogodi ono za čim bi i neprijatelji tvoji išli. Osim toga, izdaješ i svoje sinove, koje ćeš ostaviti i otići, mada bi ih mogao vaspitati. I tvojom krivicom biće im onako kako im već slučaj donese; a on će im, po svojoj prilici, doneti ono što se obično dešava deci bez roditelja. Jer, ili ne treba decu radati ili se treba koliko je to potrebno posvetiti njihovom odgajanju; a ti, čini mi se, biraš ono što je najgluplje. Trebalo bi da biraš ono što bi odabrao otmene i hrabre čovek. Sokrate, odluči... ne, treba da si već odlučio: ove noći ti se odužuješ samome sebi; ove noći, bez oklevanja, ti BEŽIŠ!

VI

SOKRAT: Dragi Ivvenale, tvoja spremnost za služuje pažnju samo kad bi je pratilo i neko opravdanje; a ako ne, onda je ukoliko veća utoliko neprijatnija. Treba, dakle, da mi prosudujemo valja li to činiti ili ne valja. Jer, ja sam ne samo sada nego i uvek takav čovek da nikakav drugi glas u sebi ne slušam do onaj koji mi se u razmišljanju pokaže kao najbolji.

IVVENALIS: Ali, o Sokrate, nije li to razlog više da sada glas ne tražiš U SEBI?

SOKRAT: Dobri Ivvenale, one razloge koje sam pre isticao ne mogu ni sada odbaciti kad me je ova sudbina snašla, nego mi izlaze pred oči gotovo oni isti, i ja ih poštujem i cenim kao i pre. Ako mi sada ne umemo da od njih bolje ističemo, znaj dobro da ti zaista neću popustiti, ma nas moć svetine još i više plašila nego sada, kao decu, namenjujući nam tamnicu, i smrt, i gubitak imovine.

VII — VIII — IX

SOKRAT (u nastavku): Prema tome, dakle, treba razmotriti da li je pravo da ja pokušavam odavde izići bez dopuštenja Atinjana ili nije pravo. Pa ako se pokaže da je pravo, onda pokušajmo, a ako nije, onda ostavljajmo to! A to što ti spominješ: što misliš na vaspitanje dece i slično, to su, Ivvenale, možda uistinu obziri onih koji bi, kad bi samo bili kadri, lakoumno ubijali i vaskrsavali mrtve, — to su obziri ljudi bez ikakve pameti, obziri prave svetine.

IVVENALIS: Čujmo, čujmo, o Sokrate!

SOKRAT: Mi, Ivvenale, kad nam naš razlog tako dokazuje, možda ne treba ni na što drugo da se osvrćemo do na to pitanje, koje smo maločas dodirnuli: da li ćemo pravo činiti ako novcem plaćamo one koji će me odavde izvesti i za to im još zahvaljujemo, i ako još i sami spremimo bekstvo, ti kao...

IVVENALIS: Ha! Ha! Ha! Sokrate! Eto kako se moje zle slutnje obistinjuju! Nisam li ja pomislio, i tebi predočio, kako ćeš se ti svakako odupirati želji tvojih prijatelja da ti novcem pomognu bekstvo?!

SOKRAT: Tako je. Ali sa pravom.

IVVENALIS: Ta ne, o dobri Sokrate! Zar ne znaš da sam ja, kao i onaj Kalija, jedan od najbogatijih ljudi ovoga polisa?

SOKRAT: U pravu si.

IVVENALIS: Nije li, dakle, pravo, da ti ja, i sin moj Kritobul, i Platon i Apolodor, mi koji smo na sudu hteli da platimo kaznu, koja ne bi bila priznanje krivice, nego pre neznatan otkup koji bi te oslobodio smešnog besa atinske rulje, da ti, dakle, mi novcem pomognemo pri bekstvu i ne osetivši to, dok bi to tebi bilo od neocenjive važnosti?! Zašto, o Sokrate, zašto ne prihvataš moju ponudu kao svedočanstvo iskrenog poštovanja?!

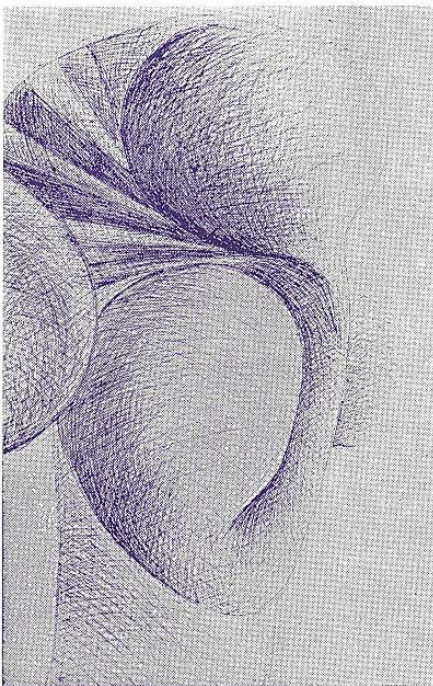
SOKRAT: Lepo govoriš, tako mi Zevs!

IVVENALIS: Lepo, da, ali i istinito! Veruj, Sokrate, u tome se možemo saglasiti vrlo lako, osim ukoliko, kako sam zbog tvoga ponašanja čak sklon da verujem, ne postoji neki vrlo jak razlog koji te i pored svih razumnih obzira svesno tera u smrt! Ali ako nije tako, čime ćeš mi dati bolji dokaz nego pristankom na moje predloge?!

SOKRAT: Zaista uviđam, u pravu si, i hvallim Zevsu koji mi je podario tako najodanije prijatelje spremne da za mene podnesu svaku žrtvu.

IVVENALIS: Polako, o Sokrate! Zar je za mene taj bedan iznos ŽRTVA? Zaista, da se o ŽRTVI radi, ne znam da li bi sada tako govorio!

SOKRAT: Ipak, ipak. No, mene nešto drugo muči. Razmišljajmo, dobri moj, zajedno, pa ako opet imaš gdegod da prigovoriš mome izlaganju, a ja se, videći te spremnog na rat razlozima, plašim da ćeš i te kako imati, prigovaraj samo, i ja ću te poslušati; a ako nemaš,

onda, srećni čoveče, prestani već jednom ponavljati mi jedan te isti govor kako treba da ja odavde odem protiv volje Atinjana.

IVVENALIS: Moje ponavljanje, Sokrate, izazvano je tvojom neumoljivom upornošću kojoj je ko bi znao gde uzrok!

SOKRAT: Ja mnogo držim do toga da me ti posavetuješ da tako činim, ali ne da činim protiv svoje volje.

IVVENALIS: Čije volje? Atinske ili tvoje? Ili je to za tebe isto? Onda, dragi Sokrate, i protiv tvoje, ili, kako kažeš, atinske volje, čućeš od mene još dosta neželjenih prigovora. Ali, predhodno reci što si hteo!

X

SOKRAT: Ivvenale, tvrdimo li da mi ni na kakav način ne treba namerno da činimo nepravdu?

IVVENALIS: Nastavi samo!

SOKRAT: Ili zar da u jednim prilikama treba, a u drugima ne? Ili nije nikako i dobro i lepo nepravdu činiti? Pa i kad bismo morali da se još gore provedemo nego sada ili bolje, zar ipak nepravdu činiti ne znači za onoga koji je čini i zlo i sramotu na svaki način? Tvrdimo li to ili ne tvrdimo?

IVVENALIS: Ha! Ha! Ha! Sokrate dobri, ne čini li ti se da govoriš još gore nego onaj Isus, sin Josifov iz Nazareta, koji se još 400 godine neće roditi!!! Ha! Ha! Ali izreci što si nameravao!

SOKRAT: Nikako, dakle, ne sme se nepravda činiti. Ni onaj kome je nepravda učinjena ne sme nepravdu vraćati, kao što svetina misli, jer se nepravda nikako ne sme činiti!

IVVENALIS: Tako mi Zevsu, eto preda mnom Hrista!

SOKRAT: Šta dakle? Treba li zlo činiti, Ivvenale, ili ne treba? Je li pravo ili nije pravo da onaj koji trpi zlo na to zlo odgovara zlom, kao što svetina misli?

IVVENALIS: Svetina ne misli! Ti misliš, o plemeniti!

SOKRAT: Kad činiš zlo ljudima, to se ništa ne razlikuje od onoga kad im činiš nepravdu. Dakle, ne treba nepravdu za nepravdu vraćati ni zlo činiti nikome od ljudi, ma čovek što mu drago pretrpeo od njih. A kad to sve priznaješ, onda gledaj, o Ivvenale, da ne priznaješ protiv svoga uverenja. Jer ja znam da je i sada veoma mali broj ljudi u to uveren i da će...

IVVENALIS: Ali, o Sokrate, na stvar, na stvar!! Šta si hteo da kažeš? Reci, jer mi onda predstoji i da te ubedim u suprotno, pa da se beži, otmeni čoveče.

XI

SOKRAT: Elem, razmatraj stvar sa ovoga stanovišta! Ako mi odavde pobegnemo bez odobrenja države, činimo li onda kome zlo, i to baš onima kojima najmanje zlo treba da činimo, ili ne činimo? Naime, ako bismo mi hteli da odavde bežimo, ili kako to već valja nazvati, pa bi došli zakoni i celina države, pristupili nama i zapitali nas: »Reci mi, Sokrate, šta nameravaš da preduzmeš? Zar ovim činom što ga preduzimaš ne nameravaš ništa drugo nego da upropastiš zakone i celokupnu državu koliko već to stoji do tebe? Ili ti veruješ da to može biti da postoji i da nije oborena ona država u kojoj jedanput izrečene sudske presude ne važe, nego ih obični ljudi obesnažuju i uništavaju?« Šta ćemo, Ivvenale, odgovoriti na to i na druga slična pitanja? Jer mnogo toga umeo bi čovek, a osobito besednik, reći u prilog tome zakonu koji se krši, a koji naređuje da izrečene presude imaju da važe.

IVVENALIS: Ali, o Sokrate, a još mnogo više protiv tih zakona i njihovog smešnog rasuđivanja! A evo kako ćemo odgovoriti: »Ja vas, zakoni atinski, pozdravljam i veoma cenim, ali ću se više pokoravati sebi negoli vama, jer ja nisam sredstvo u službi države ili zakona, nego dokle god bude daha u meni i dokle god budem snage imao neću prestati da sebe shvatam kao jedini, jedini cilj, svestan u punoj meri svoje izuzetnosti i svoje vrednosti, kojoj sve ostalo upravo treba da služi. Sokrat koji je rođen slobodan neće dopustiti da postane bedan rob nekakvih slučajnih i privremenih zakona i nekakve države u kojoj se bez svoje saglasnosti rodio. Razume se, zakoni moji, ne može biti dopušteno običnim ljudima da vas obesnažuju i uništavaju; jest, ali ko govori o običnim ljudima?! Vi, zakoni, zaboravljate da sam ja Sokrat, a ako to ne predvideate, utoliko gore za vas; zato i bivate kršeni.« Dalje ćemo im reći: »Uostalom, nije ni potrebno da vas ja kršim; već vas je prekršila država!«

SOKRAT: Hoćemo li im, dakle odgovoriti da nam je država nepravdu učinila time što nije presudu pravo donela? Hoćemo li to odgovoriti ili šta ćemo?

IVVENALIS: Tako mi Zevsu, Sokrate, to ćemo odgovoriti.

XII

SOKRAT: Šta, dakle? Ako zakoni kažu: »Sokrate, zar to beše ono u čemu smo se mi i ti složili ili smo se složili u tome da ostajemo kod presuda što ih država izriče?« Kad bismo se, dakle, njihovim rečima čudili, možda bi oni rekli: »Ne čudi se, Sokrate, našim rečima, nego odgovaraj kad si ionako navikao da pitaš i da odgovaraš. Hajde, dakle, šta imaš ti da prigovaraš nama i državi, pa hoćeš da nas upropašćuješ? Pre svega, nismo li mi tebe na svet doneli, i nije li preko nas tvoj otac uzeo majku tvoju i tebi život podario? Reci nam, dakle, zameraš li što onim zakonima koji se odnose na ženidbu da nisu dobri?« »Ne zameram«, odgovorio bih ja. »Nego zameraš onima koji se odnose na othranjivanje i vaspitanje dece, a u kojima si i ti vaspitan? Ili zar oni zakoni« ...

IVVENALIS: Čekaj, Sokrate! Moje strpljenje zna za granice!

SOKRAT: Šta dakle? Nećemo li, dobri Ivvenale, reći da mi ti danas mnogo protivrečiš? Ili možda nije tako?

IVVENALIS: Tako je. Mene, o Sokrate, ne piše Platon, i ja nisam došao kako bih povlađivao tvojim predrasudama i slušao opširna razglabanja kojima unapred naslućujem tok i zaključak, već da te, ukoliko mi to u kratkom vremenu pode za rukom, oslobodim čudnog osećanja obaveze prema zakonima i državi, i da te pripreim za put, da, za put, Sokrate. Gledaj, mene se ne tiču zakoni o ženidbi ili zakoni o rođenju. Mene zanima: je li u pravu ili nije Melet kada te optužuje da ne veruješ u državne bogove?

SOKRAT: Ta nije, naravno da nije. Nisam li mu na ročištu dokazao kako verovati u demone znači verovati u božju decu, jer demoni su deca bogova, a gde ima dece, to, mislim, niko neće poricati, tu ima i roditelja, a ko veruje u decu, mislim, nužnim načinom i u roditelje mora verovati?

IVVENALIS: Odlično. A je li istina što kaže da kvariš atinsku omladinu?

SOKRAT: Ne, Ivenale, tako mi Zeusa! Čak i ako, ne znajući, nehotice to činim, ne zaslužujem li pre pouku nego pokudu, pošto se zlo ne može činiti sa znanjem?

IVVENALIS: Tako je! Tako je! Ali ako si na sudu branio svoju nevinost, nisi li time ustao protiv istinitosti optužbe? Zar da ne priznamo da je tako?

SOKRAT: Moramo priznati, Ivenale!

IVVENALIS: Pa kada bi zakoni uvek zasluživali da im se pokoravamo, a pokazali smo da to nije istina, čak i tada, velim, o njih se ti ne okrešuješ. Ili nije tako?

SOKRAT: Zaista, pravo govoriš. Ja ustajem samo protiv presude, koja je doneta nepravredno.

IVVENALIS: Dobro. A kako, dakle? Ne uspeva li ti da tako, kad već toliko hoćeš, očuvaš i poštovanje za koje smatraš da ga treba ukazivati zakonima? Odbacivanjem presude, a to znači i osude, nećeš li upravo potvrditi te tvoje drage zakone, nećeš li ih spasiti od iskrivljavanja i demokratske zloupotrebe?

SOKRAT: Moramo priznati, Ivenale!

IVVENALE: Najzad, ne napada li tebe i po tvom sopstvenom priznanju sam atinski óhlos koji nikada nije mogao da prihvati i izdrži tvoju različitost i tvoju premudrost?!

SOKRAT: Da, da, nesumnjivo!

IVVENALIS: Ne razumeš li, dakle, o Sokrate, da treba napustiti ovu ohlokratsku državu i

javljujemo time što smo dali slobodu svakome Atinjaninu, koji god hoće, kad postane punoletan i kad vidi prilike u našoj državi i nas, zakone, pa ako mu se ne sviđamo, da mu je prosto sve svoje uzeti i otići kuda kod hoće. A koji od vas ostane ovde, gledajući kako mi pravdu krojimo i u svemu ostalom...

IVVENALIS: Žao mi je, dragi Sokrate, što me primoravaš da te prekinem. Zar se ne složismo u tome da protiv zakona ti ne ustaješ?

SOKRAT: Tako je.

IVVENALIS: Pa zar bi ti onda mogli zakoni zamerati što nisi napustio njihovu državu zbog tobožnjeg tvog nezadovoljstva sa njima, kad tebi ne smetaju oni, nego, naprotiv, presude koje se donose protiv njih?! Zar si ti mogao znati da se oni tako grubo krše?

SOKRAT: Ne, tako mi Zeusa.

IVVENALIS: No da si bio protivnik zakona, zaista ih nisi bio smeo prihvatiti. Ali, čak i tada, kako bi te zakoni smeli sprečiti da im SAD odkažeš poverenje, i SAD odeš? Jesi li ti odmah morao učiti njihove mane?

XIV — XV

SOKRAT: Zaista ti kažem, lepo govoriš, Ivenale. Ali šta ako se u ovoj starosti ničem u tuđini, neprijatelj u Tebi, Megari, stranac koga će svi gledati ispod oka i smatrati opasnim za njihove zakone, kad je to bio i za svoje sopstvene!?

IVVENALIS: Treba da pojmiš, Sokrate, kako nisi samo čovek svoga vremena, nego i nad njime uzvišeni mudrac. Zašto misliš da će te druge grčke države dočekati kao stranca ili neprijatelja? Neće li onaj koji je odbio da se pokori nepravrednoj atinskoj presudi svagde biti dobrodošao kao dosledan čuvar istinskih zakona, ili kao onaj koji ih traži na drugom mestu jer ih kod svoje kuće nije mogao naći? Neće li tvoje izuzetno prisustvo učiniti čast i neočekivanu sreću bilo kojoj od tih zemalja??

SOKRAT: A hoću li povesti svoju decu u Tesaliju, pa ih tamo othraniti i vaspitati? Nije li bolje da se posle moje smrti za njih pobrinu dobri prijatelji i da mi time izvrše onu uslugu do koje im je, vidim, i drago mi je, veoma stalo?

IVVENALIS: Premudri Sokrate, ne zbunjuj me svojom bezazlenom naivnošću: zar ne uviđaš da bi se prijatelji mogli pobrinuti za tvoju decu i ako pobegneš?

SOKRAT: Tako je.

IVVENALIS: No, nije li razumnije povesti i decu u bolje krajeve, bliže pravednijim sudijama, a dalje od razbesnelog óhlosa? Ne dužuješ li i njima obezbeđenje bolje sudbne ili, pak, želiš da ona jednog dana dožive nezgodu sličnu tvojoj?

SOKRAT: Dobro govoriš, Ivenale divni!

XVI

IVVENALIS: Razume se, o mudri Sokrate. Nego, slušaj mene, svoga prijatelja, i gledaj da te najuzvišenija filozofija posle toliko vekova ne spominje samo kao subjekta »Sokratove greške«! Nemoj ni države ni zakone, a još manje atinsku rulju više ceniti nego sebe, kao što i dolikuje, i kad stigneš tamošnjim vladarima, kad budeš odavde daleko i bezbedan, sve to

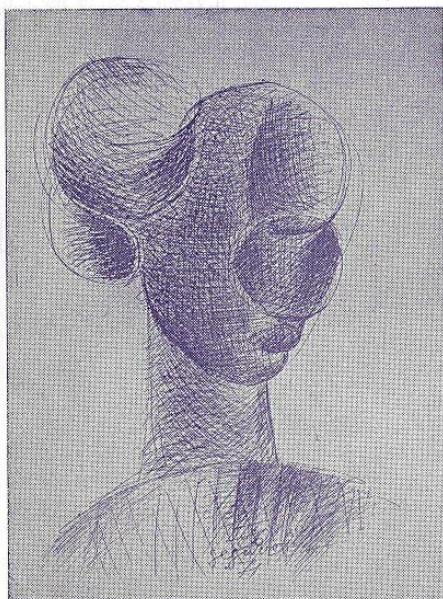
što ti rekoh ispričaj im u svoju odbranu. Jer ono što si ti nameravao da radiš — besmislenim načinom poreći sve što si na sudu sa pravom razložio, pokoriti se zakonima ili, što je još gore, gluposti gomile i nepoštenih, zlobnih sudija, odreći se tako sebe, a godine, godine, dragi moj, ništa tu ne menjaju, jer su pet minuta tvog života dragocenije od čitavog opstanka nepregledne atinske mase — to nije ni mudrije, a ni, što je potrebno, otmnije nego ovo čemu te ja poučavam. A čineći dobro sebi, učinićeš i onima koji su to takođe zaslužili: nama, našim prijateljima, i samoj Heladi, Sokrate. Mi ćemo na tebe biti ponosni dok si god živ, a tamošnja naša braća ljubazno će te dočekati, znajući da si, koliko do tebe stoji, učinio i nama dobro. Nego, odbaci svoje zablude, seti se ko si, dragi moj, i učini kako ti ja savetujem.

XVII

SOKRAT: Ovo, veličanstveni Ivenale, čini mi se da slušam kao što oni koji su koribantski zaneseni slušaju svirku na frulama; i jeka ovih tvojih beseda ječi u meni, i zato ne mogu više slušati drugih, pa ni svojih.

IVVENALIS: Ipak, Sokrate, ako misliš da ćeš moći još što postići, govori!

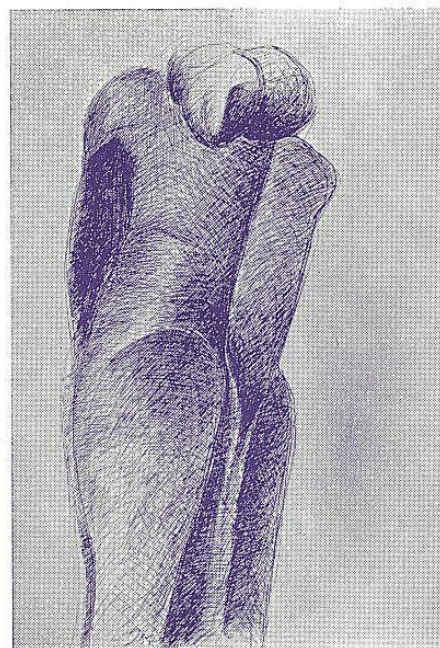
SOKRAT: Ne, Ivenale, ja nemam više šta da govorim!

pronaći tebe dostojnije boravište? Nije li ti jasno do koje je mere lišena važnosti presuda koja je protiv tebe izrečena?!

XVIII

SOKRAT: Istinu govoriš, o presvetli Ivenale. Ali me još jedna stvar muči: neće li zakoni, kada bih im sve kako si mi rekao izložio, i kada bih im ulio veru u svoje dobre namere prema njima, neće li nam oni, možda, ovako nekako reći: »Mi, naime, zakoni atinski, koji smo te rodili i odhranili i vaspitali, i koji smo od svega dobra koliko smo god mogli dali tebi i svima ostalim građanima, mi ipak iz-

IVVENALIS: Ostavljaj, dakle, sve to, Sokrate, jer ti imaš samo sebe, i delajmo ovako kad nas na to bog upućuje. Odlazimo!!!

POVODOM PONOVO NAPISANOGA KRITONA

Sokrat nije napisao ništa i za njega bi se, u slučaju da nema izvesnih nesumnjivih sveđočanstava, a s obzirom na postojanje nekih drugih, najverovatnije mislilo da je bio nepismen. Treba li ga smatrati uistini uzvišenom figurom (Croiset, Horneffer) ili idiotom (Mosz-

Kowski) sasvim je nejasno, jer se uvidom u njegovu pravu ličnost raspoláže samo posredstvom njegovih sledbenika, koji o svome učitelju pružaju različite izveštaje. Ako mu se može osporiti teorijska rafinovanost, izgleda da je ipak, tu su izvori saglasni, svojim životom učinio jednu fascinantnu inkorporaciju neizostavnog filozofskog načela duhovne nadmoći nad svim ostalim. Kao i u nekim kasnijim filozofskim školama, i kod Platona i kod mene pojavljuje se Sokrat uglavnom u obličju idealnog mudraca sa naglaskom nekad više na materijalnoj, a nekad više na formalnoj strani.

Opušten da ne veruje u državne bogove i da kvari omladinu, doveden je Sokrat u 399. pre Hrista na sud. On se branio dokazujući da nije kriv ni u jednoj tački. Ipak, u jednom trenutku, pozvan da za sebe odredi kaznu, zahtevu za hranom u Pritaneju kao alternativu, on predlaže globu od 30 mina. Time na posmatrača čini utisak kao da priznaje svoje grehe. On na ročištu nije ponizan ukoliko ne moli za oprostaj, što bi ga, po Hegelovom uverenju, svakako spaslo. Međutim, kao svaka odbrana od lažne optužbe, i ova je već po sebi vrlo ponižavajuća, jer je pritom optuženi primoran da se stavi na nivo tužitelja, da uopšte s njim razgovara!

Kada je osuđen na smrt, Sokrat je stavljen u tamnicu i bi mu, sticajem okolnosti, poklonjeno još neko vreme da živi. To je iskoristio njegov stari prijatelj Kriton, došavši do Sokrata na razgovor. Sokrat je umro, isпивši, po vladajućim običajima, kukutin otrov. Prethodno je, ako je verovati Platonovim opisima poslednjih njegovih časova, sa svojim učenicima vodio razgovor o besmrtnosti duše, u koju, po svemu sudeći, nije nepokolebljivo verovao.

Šta je kod Sokrata hteo Kriton? On je došao vođen željama ne samo svojim, da se Sokrat spase za sebe i za svoje poštovalce. Razlozi za bekstvo iz tamnice koje je on naveo nisu dovoljni, njegovo je poštovanje mudračevih reči suviše veliko da bi im mogao protivrečiti. Zato sam ja taj razgovor ponovio u drugoj formi i tako ga ovde izneh. Rđave Kritonove argumente bez ikakvih skrupula izbacio sam; dobre sam poboljšao, a i uno savim nove. Sokratove protivrazloge nisam činio ni jačim ni slabijim, ali sam eliminisao one na koje sam, u Kritonovoj ulozi, već unapred odgovorio. Kritonove besede, ukoliko sam ih prihvatio, većinom skratih, jer mi se učiniše odveć brbljivima. Kako se naš dijalog približava kraju, moje su replike na račun Sokratovih sve duže, da bi se održala logičnost ubeđivanja izražena ravnotežom u našim govorima. Za završne svoje istupe koristih one kojima su u Platonovome **Kritonu** Sokrata na ostajanju u tamnici, dakle suprotno od onoga na šta sam ga ja nagovarao, ubedili zakoni. Isto tako, posluših se, ali u drukčijoj upotrebi, i nekim mestima koja izgovara Sokrat u **Apologiji Sokratovoj**.

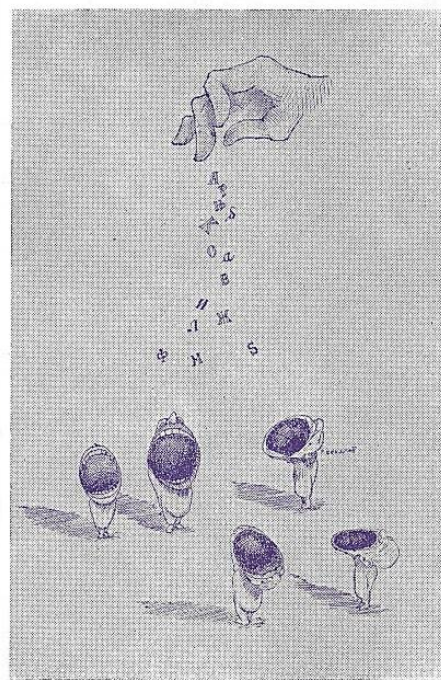
Do ideje o popravljajući već napisanih književnih dela u cilju boljeg sprovođenja same argumentacije nisam došao prvi, mada sasvim nezavisno i sa naročitim razlozima. Čuven je posao koji je preduzeo J. A. Strindberg, kako bi u Ibsenovoj **Lutkinjoj Kući**, toj drami što je nazvaše pravim manifestom feminizma, ispravio mesta na kojima Norinom mužu Helmeru stavlja autor u usta glupe odgovore.

*

Na sudu, izuzevši navedenu pojedinost, branio se Sokrat od optužbe, tvrdeći kako je ona lažna; time je on ustao i protiv kazne, ali ne i protiv zakona, koje je mogao smatrati sasvim ispravnim. Zbog ovoga Sokrat bi bio dosledniji da je na Kritonov predlog o bekstvu pristao. Ako je, pak, njegova osuda bila poštovanja dostojna, nije joj se ni na sudu smeo odupirati. Ova i slična gledišta izložio sam u dijalogu koji sam sa Sokratom vodio, ubeđivši ga time u neophodnost da svojevolejno i smelo napusti tamnicu. Šta bi, međutim, bilo kada bi Sokrat zaista bio zgrešio protiv zakona, kada bi zaista kvario omladinu i ne bi u bogove verovao? Neka se, dakle, osmotri situacija u kojoj bi se filozof našao da je razumnim i smišljenim načinom učinio nešto što se u njegovoj sredini, čak i oficijelno, smatra prestupom. Lako je zamisliti gomilu aristofanā, koji, sećajući se posete frontistērionu, izriču ovakve reči: »Neka sad Sokrat, kad se drznuo da radi protiv države, neka dosledno stoji iza svoga dela, neka sad hrabro i uzdignute glave primi kaznu što mu po zakonu sledjuje!« Ali šta?! Stoji li čovek iza svoga grešnog dela kad stoji iza zakona što osuđuje greh? Je li **to** doslednost? Neće li pre biti da je ona ne u kajanju i herojskom stavljanju vrata pod sekiru, već u priznanju da se učinjeno delo htelo, da se smatralo opravdanim, i, dakle, u tome da se, sasvim razumljivo, kazna **izbegava**?! Tražiti, naime, suprotno, značilo bi pretpostaviti da je zločinac svestan svoga akta kao pogreške, i da je u svako doba spreman na izdaju sebe! Razume se, ja ovde nemam na umu uvažavanja dostojnu personu koju muči nečista savest, koja je, hipnotisana javnim negodovanjem, spremna da sebe optuži i za ono što je zaista učinila i za ono na šta nikad pomislila nije; celo vreme govorim o čoveku koji je krivicu **tražio**, doduše ne prvenstveno kao akt protivan dozvoli zvanične zakonodavne vlasti, već kao ovim ili onim značajnim motivom izazvanu afirmaciju svoga individualiteta. To je onaj čovek koji se, kriv, u lancima i sa svih strana psovan, jednako neprijatno oseća kao kad bi prema saglasnosti svih bio nevinno kažnjen: zna da u svom postupanju nije »skrenuo« sa pravog puta, koji je, ako je zaista »kriv«, njegov lični put, a spoljašnje efekte nasilnog sputavanja **uvek** doživljava kao ogresiju.

PAVLE KOVAČEVIĆ

DO SARKAZMA I NAPRED

karikatura radomira sekulića

zahvaljujući savremenim sredstvima i jedan mučitelj je dovoljan.

istomišljenici se slažu da treba razvijati borbu mišljenja.

sve teče, sve se menja — samo mi stojimo čvrsto i ponosito.

kompassi nam pokazuju samo jedan pravac, a mi ih nosimo kuda kod hoćemo.

samo je mali broj podržavao većinu.

zahvaljujući pravdi leš je dobio parnicu. na kraju trnovitog puta svi će dobiti cipele.

upomoć! brod tone! nemoguće, reče pramac propinjući se.